

Zranitelnost v právu lidských práv

VERONIKA BÍLKOVÁ*

Vulnerability in Human Rights Law

Summary: *The article discusses how human rights law uses the concept of vulnerability. The first section analyses the origin of the term vulnerability and distinguishes three main types of vulnerability (universal, individual, and group vulnerability). It also explains the two-element understanding of vulnerability that human rights law typically builds upon, it identifies the legal consequences of vulnerability, and ponders the pros and cons of the concept. The second section focuses on the role that the concept of vulnerability plays within the UN human rights system. It provides both a general overview of human rights instruments and the activities of UN human rights bodies, and several concrete examples of vulnerability in the case-law of these bodies.*

Keywords: *European Court of Human Rights, human rights, UN Human Rights Committee*

Tento příspěvek otevírá symposium, které se zaměřuje na koncept zranitelnosti v právu lidských práv. Cílem symposia je ukázat, jak právo lidských práv s konceptem zranitelnosti pracuje, které osoby či skupiny osob jsou považovány za zranitelné, jaké právní důsledky zařazení mezi zranitelné osoby má a zda je zranitelnost vykládána jednotně napříč různými systémy ochrany lidských práv. Symposium nemá ambici rozebrat všechny tyto otázky do detailů. To by s ohledem na omezený rozsah příspěvků nebylo ani možné. Chce ale téma zranitelnosti nastolit, upozornit na hlavní sporné body a ukázat, jaký teoretický i praktický význam toto téma má. Symposium zahrnuje tři příspěvky. První z nich, tedy tento, koncept zranitelnosti v právu lidských práv představuje a ukazuje, jak s ním pracuje lidskoprávní systém OSN. Druhý příspěvek se věnuje zranitelnosti v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. Příspěvek třetí pojednává o zranitelnosti v judikatuře Ústavního soudu České republiky.¹

Koncept zranitelnosti v právu lidských práv obecně

V první části tohoto příspěvku se podíváme na koncept zranitelnosti tak, jak je zakotven v právu lidských práv, z obecného hlediska.

Nejprve si řekneme, jaký je původ výrazu zranitelnost, co tento výraz označuje a jaké druhy zranitelnosti mají pro právo lidských práv význam. Následně se zaměříme na skupinovou zranitelnost a představíme si její dvouprvkové pojetí, z něhož právo lidských práv standardně vychází. Dále si položíme otázku, jaké právní důsledky koncept zranitelnosti má. V závěru se zamyslíme nad tím, nakolik je využívání konceptu v právu lidských práv užitečné a jaká rizika jsou v něm obsažena.

Kdo je zranitelný a co to znamená?

Termín zranitelnost je v češtině odvozen od výrazů „zranění“ či „rána“. Obdobná situace existuje v další jazycích. Třeba anglické *vulnerability* a francouzské *vulnerabilité* shodně vycházejí z latinského *vulnus*, tedy zranění či rána. Z-rani-telný je pak ten, kdo může být zraněn, resp. kdo může utrpět určitou fyzickou, psychickou, sociální, morální či jinou újmu. V minulosti se zranitelnosti věnovali spíše vědci z oblasti lékařství či psychologie. V poslední době o koncept projevují rostoucí zájem také sociální a právní vědci, včetně těch, kteří se zaměřují na právo lidských práv.² Právě oni rozpracovali teorii několika druhů zranitelnosti, které mají pro právo

* Ústav mezinárodních vztahů Praha. E-mail: bilkova@iir.cz.

¹ Všechny tři příspěvky byly předneseny na workshopu nazvaném *Zranitelnost v právu lidských práv*, který se konal dne 2. listopadu 2018 v Brně. Symposium je výsledkem výzkumné činnosti realizované v rámci projektu GAČR č. 18-08130S *Lidská práva starších osob*. Autorky děkují za všechny podněty a připomínky, které zazněly během workshopu. Děkují také anonymnímu recenzentovi za cenný komentář.

² Viz např. FINEMAN, M. A. The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition. *Yale Journal of Law and Feminism*, 2008, roč. 20, str. 1–23.

lidských práv význam a na něž toto právo postupem doby různými způsoby reaguje. Jedná se o zranitelnost univerzální či obecnou, zranitelnost individuální či specifickou a zranitelnost skupinovou.³

Univerzální či obecná zranitelnost se týká všech lidských bytostí, označuje jejich, resp. naši, „univerzální schopnost trpět“.⁴ Žádný člověk není imunní vůči rizikům typu nemoci, nehody či sociálních předsudků. Nikdo proto není zcela nezávislý na druhých a na společnosti/státu jako celku. Míra či podoba závislosti se během života mění, lidé ale zůstávají „trvale vystaveni hrozbě újmy“⁵, přičemž tato újma může mít nejrůznější podoby (fyzickou, materiální, morální, sociální, právní aj.). Právě vědomí toho, že lidé bez ohledu na svůj věk, pohlaví, fyzickou sílu, povolání či sociální postavení jsou všichni inherentně zranitelní, bylo jedním z faktorů, které vedly k zavedení právní ochrany lidských práv. Někteří autoři, např. britsko-australský sociolog Bryan Turner, se dokonce domnívají, že univerzální zranitelnost je hlavním východiskem lidskoprávního systému,⁶ tento názor je ale spíše minoritní. Schopnost zakusit újmu v důsledku slabosti a závislosti je mezi lidmi sdílená, současně ale platí, že každý člověk „pociťuje závislost jedinečným způsobem“.⁷ Tento způsob se odvíjí jak od osobnosti člověka, tak od životních podmínek a situací, v nichž se dotyčný momentálně nachází.⁸ Všechny tyto faktory společně určují individuální či specifickou zranitelnost.

V právu lidských práv se výraz zranitelnost nejčastěji používá ve třetím významu, kterým je skupinová zranitelnost. Tou se obecně rozumí skutečnost, že určité skupiny osob jsou vystaveny hrozbě újmy ve zvýšené míře, příslušníci daných skupin tedy nejsou jen obecně zranitelní, ale, slovy Evropského soudu pro lidská práva (ESLP), „zvláště zranitelní“.⁹ Tato zvláštní či také zvýšená zranitelnost se přímo odvíjí od příslušnosti k určité skupině, která,

jak ještě uvidíme, může být vymezena různě. Autorky Lourdes Peroni a Alexandra Timmer na judikatuře ESLP ukazují, že zdrojem skupinové zranitelnosti je společenský kontext, v rámci něhož jsou určití lidé vnímáni jako příslušníci relativně homogenní skupiny nadané pevnými charakteristikami. Důsledkem skupinové zranitelnosti je pak odlišné zacházení s příslušníky dané skupiny, jež často zahrnuje omezení jejich základních práv.¹⁰ Podle americké právničky Nancy Fraser může toto omezení nabýt buď podoby nedostatečného uznání (*misrecognition*), kdy se lidé řadí do jisté skupiny chápou jako „ne zcela plnoprávní partneři v rámci sociální interakce“,¹¹ nebo podoby nedostatečné distribuce (*maldistribution*), kdy „někteří aktéři postrádají dostatečné zdroje k tomu, aby vstupovali do vztahů s jinými aktéry jako jim rovni“.¹² Tyto doktrinní názory zatím příliš nenašly cestu do platného práva, na něž se nyní podíváme.

Jak s konceptem zranitelnosti pracuje právo lidských práv?

V právu se lze s konceptem (zvláštní) zranitelnosti setkat primárně v systémech ochrany lidských práv.¹³ Zde se též objevují snahy zranitelnost definovat a identifikovat skupiny osob, které lze považovat za zranitelné. Tyto snahy dosud našly jen omezený výraz v mezinárodních instrumentech. Jedním z důvodů je skutečnost, že většina lidskoprávních instrumentů, zejména těch starších, výraz zranitelné osoby explicitně nepoužívá. To je případ Všeobecné deklarace lidských práv (1948), Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (1966; dále též „Pakt“), Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech (1966) či Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (1950). O zranitelnosti mluví až některé novější instrumenty (Úmluva o ochraně práv migrujících pracovníků a členů jejich

³ PERONI, L. – TIMMER, A. Vulnerable groups: The promise of an emerging concept in European Human Rights Convention law. *International Journal of Constitutional Law*, 2013, roč. 11, č. 4, str. 1056–1085.

⁴ NEAL, M. „Not Gods but Animals“: Human Dignity and Vulnerable Subjecthood. *Liverpool Law Review*, 2012, roč. 33, str. 186–187.

⁵ PERONI – TIMMER, C. d., str. 1058.

⁶ Turner odvozuje lidská práva od obecně sdílené zranitelnosti, která se projevuje společnou schopností prožít utrpení či ponižení: „Human beings experience pain and humiliation because they are vulnerable. While humans may not share a common culture, they are bound together by the risks and perturbations that arise from their vulnerability. Because we have a common ontological condition as vulnerable, intelligent beings, human happiness is diverse, but misery is common and uniform.“ TURNER, B. S. *Vulnerability and Human Rights*. 2006, str. 4.

⁷ PERONI – TIMMER, C. d., str. 1059.

⁸ Jak poznamenává Martha Fineman, „[u]ndeniably universal, human vulnerability is also particular: it is experienced uniquely by each of us and this experience is greatly influenced by the quality and quantity of resources we possess or can command“. FINEMAN, C. d., str. 10.

⁹ Viz ECtHR, *Alajos Kiss v. Hungary*, App. No. 38832/06, 20 May 2010, par. 42; *Kiyutin v. Russia*, App. No. 2700/10, 10 March 2011, par. 74.

¹⁰ PERONI – TIMMER, A., C. d., str. 1064–1065.

¹¹ FRASER, N. Rethinking Recognition. *New Left Review*, 2000, roč. 3, str. 113.

¹² Tamtéž, str. 116.

¹³ Za předchůdce úpravy lidských práv zranitelných osob by zřejmě bylo možné považovat mezinárodní smlouvy zaměřené na ochranu menšin, které vznikaly na přelomu 19. a 20. století. Tyto smlouvy sice s konceptem zranitelnosti přímo nepracovaly, jsou ale vystavěny na myšlence, že určité kategorie osob – zde vymezené odlišnou národností či náboženstvím oproti většině obyvatel daného státu – mají horší možnost dosáhnout ochrany svých zájmů, a proto si zaslouží zvýšenou pozornost práva. Více viz SCHEU, H. CH. *Ochrana národnostních menšin podle mezinárodního práva*. Praha 1998.

rodin z roku 1990, Úmluva na ochranu všech osob před nuceným zmizením z roku 2006, na regionální úrovni třeba Úmluva Rady Evropy o prevenci a boji proti násilí na ženách a domácímu násilí z roku 2011 atd.), i ty tak ale činí jen sporadicky a obvykle bez bližšího vysvětlení.

Návrhy definice výrazu zranitelnost, resp. zranitelné osoby tak zatím můžeme najít jen v některých méně známých instrumentech, které se navíc zaměřují na určité užší téma. Pro ilustraci si uvedeme dva příklady. Prvním je Haagská úmluva o mezinárodním vymáhání výživného na děti a dalších druhů vyživovacích povinností vyplývajících z rodinných vztahů¹⁴ z roku 2007, která v článku 2(3) umožňuje smluvním stranám rozšířit aplikaci úmluvy na vyživovací povinnosti vyplývající z různých rodinných vztahů, a to „zejména ve vztahu ke zranitelným osobám“. Za ty Haagská úmluva označuje „osoby, které se z důvodu postižení nebo omezení svých schopností nejsou schopny samy o sebe postarat“ [článek 3(f)]. Druhý příklad nabízí doporučení Evropské komise o procesních zárukách pro zranitelné osoby podezřelé nebo obviněné v trestním řízení¹⁵ z roku 2013. Zranitelné osoby jsou v doporučení vymezeny jako „všechny podezřelé nebo obviněné osoby, které nejsou schopny pochopit trestní řízení nebo se jej účinně účastnit s ohledem na svůj věk, duševní nebo fyzický stav nebo zdravotní postižení“ (odst. 1 preambule). Oba uvedené instrumenty definují zranitelné osoby výlučně pro konkrétní oblast, jíž se týkají, tj. vyživovací povinnost v prvním a trestní řízení ve druhém případě, a pro obecnější diskusi o tématu zranitelnosti mají tedy jen omezený význam.

Totéž platí pro některé jinak poměrně zajímavé iniciativy týkající se zranitelných osob, které mají polooficiální povahu. Jako příklad lze uvést Brasilijská nařízení, týkající se přístupu ke spravedlnosti pro zranitelné osoby, která přijal v březnu 2008 Iberoamerický soudní summit, jehož se vedle soudců z různých států Latinské Ameriky zúčastnili také představitelé dalších regionálních profesních asociací z oblasti výkonu spravedlnosti (státní zástupci, ombudsmeni, advokáti aj.). Nařízení

vymezuje zranitelné osoby jako „ty, kteří z důvodu svého věku, pohlaví, fyzického či mentálního stavu nebo z důvodu sociálních, ekonomických, etnických a/nebo kulturních okolností čelí zvláštním překážkám v plném výkonu svých práv [...] v soudním systému“ [odst. 1(3)]. Dokument uvádí typické faktory zakládající zranitelnost, mezi něž v souladu s definicí řadí věk, postižení, přináležitost mezi původní obyvatele či menšiny, viktimizaci, migraci a vnitřní přesídlení, chudobu, gender a zbavení svobody. Dokument současně zdůrazňuje, že váha těchto faktorů a míra jimi daného znevýhodnění se liší stát od státu v závislosti na místních podmínkách.

Absenci právního vymezení či dokonce právního ukotvení konceptu zranitelnosti se s rostoucí intenzitou pokoušejí kompenzovat mezinárodní soudy, představitelé právní doktríny a nevládní organizace. Často tak ale činí v konkrétních situacích, kdy se vyjadřují k postavení určité specifické skupiny, popř. jednotlivce, a nemají přitom ambice nabídnout obecnou teorii zranitelnosti v právu lidských práv. Takto, jak dokumentuje následující příspěvek symposia, postupuje např. ESLP, který ve své judikatuře opakovaně označil za zranitelné např. zadržované osoby, děti, oběti trestných činů, cizince, duševně nemocné osoby umístěné v ústavech, osoby podezřelé ze spáchání trestného činu a Romy.¹⁶ Zranitelnost je dovozována z různých faktorů, mj. z historie znevýhodnění a vyloučení,¹⁷ ze společenských předsudků¹⁸ či z nízkého věku,¹⁹ přičemž ESLP bere v úvahu jak individuální situaci každého konkrétního stěžovatele, tak určité širší vzorce chování aplikovatelné na skupinovém základě. Obdobný přístup volí komentáře či důvodové zprávy k některým novějším mezinárodním smlouvám. Příkladem je Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácímu násilí z roku 2011, jejíž důvodová zpráva za zranitelné osoby, resp. osoby učiněné zranitelnými zvláštními okolnostmi, označuje těhotné ženy, matky malých dětí, zdravotně postižené, osoby žijící ve venkovských či odlehklých oblastech, prostitutky, migranty, LGBT osoby, bezdomovce, děti či staré lidi.²⁰

¹⁴ Convention on the International Recovery of Child Support and Other Forms of Family Maintenance. Úmluva byla přijata dne 23. listopadu 2007 a v platnost vstoupila k 1. srpnu 2014.

¹⁵ Commission Recommendation on procedural safeguards for vulnerable persons suspected or accused in criminal proceedings, Document 32013H1224(02), 27 November 2013.

¹⁶ Viz též AL TAMIMI, Y. *The protection of vulnerable groups and individuals by the European Court of Human Rights* [online]. 23. 5. 2015. Dostupné na <<http://njb.nl/Uploads/2015/9/Thesis-The-protection-of-vulnerable-groups-and-individuals-by-the-European-Court-of-Human-Rights.pdf>>.

¹⁷ ECtHR, *D. H. and Others v. Czech Republic*, Application 57325/00, 13 November 2007, par. 182.

¹⁸ ECtHR, *Alajos Kiss v. Hungary*, Application 38832/06, 20 May 2010, par. 42.

¹⁹ ECtHR, *Nolan and K. v. Russia*, Application 2512/04, 12 February 2009, par. 86.

²⁰ Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Istanbul, 11 May 2011.

Žádné obecné vymezení toho, co je zranitelnost, nenabízí ani velká část doktrinárních textů. Třeba Islandské centrum pro lidská práva předkládá katalog 12 zranitelných skupin, jejichž příslušníci jsou vystaveni zvýšenému riziku zásahu do svých lidských práv. Patří mezi ně ženy a dívky, děti, uprchlíci, vnitřně přesídlené osoby, osoby bez státní příslušnosti, příslušníci národnostních menšin, původní obyvatelé, migrující pracovníci, zdravotně postižení, starší osoby, osoby s HIV/AIDS a Romové/Sinti.²¹ Katalog není chápán jako konečný a vyčerpávající a výběr není opřen o nějaká abstraktivní kritéria, ale čistě o to, na koho se zaměřuje pozornost lidskoprávních instrumentů a orgánů. Španělské autorky Francesca Ippolito a Sara Iglesias Sánchez zranitelné skupiny nejen vyčísľují, ale snaží se poskytnout i určitou jejich klasifikaci.²² Konkrétně rozlišují pět zranitelných skupin, resp. pět druhů právně relevantní zranitelnosti. Jedná se o vrozenou zranitelnost, danou např. věkem či zdravotním postižením (dětí, staří lidé, zdravotně postižení), zranitelnost menšin (původní obyvatelé, národnostní menšiny), zranitelnost „neobčanů“ (apatridé, migranti, uprchlíci), zranitelnost obětí trestných činů (oběti terorismu, oběti obchodu s lidmi) a zranitelnost kontextuální (vězni, lidé postižení chudobou). Klasifikace ukazuje, že zranitelnost není vnitřně zcela jednotný koncept, který by bylo možno snadno navázat na jednu konkrétní příčinu. Více o tom si povíme v další části příspěvku.

Dvouprvkové pojetí zranitelnosti v právu lidských práv

Jak jsme viděli, právní instrumenty o zranitelnosti obvykle explicitně nemluví, soudy a doktrína pak o nich sice mluví, standardně tak ale činí bez toho, aby nabídly definici tohoto konceptu. Z předložených katalogů zranitelných osob a z komentářů, které je doprovázejí, lze ale vyvodit, že v přístupu ke zranitelnosti se nejčastěji prosazuje jakési dvouprvkové pojetí. Jeden prvek tvoří samotný stav zranitelnosti, který je obvykle, byť spíše implicitně, chápán jako „omezení schopnosti jednotlivce uplatnit se ve společnosti a [...] jeho schopnosti čelit potenciální

škodě a zajistit si dobrý život“.²³ Pro právo lidských práv je toto omezení relevantní proto, že (a v té míře, v jaké) brání jednotlivci v plném požívání jeho lidských práv – ať již v důsledku toho, že mu tato práva někdo na základě jeho specifických znaků upírá, nebo s ohledem na to, že není sám schopen se jich odpovídajícím způsobem domoci. Jak uvádí již citované Islandské centrum pro lidská práva, zranitelné skupiny jsou „ve zvýšené míře vystaveny riziku porušování lidských práv, popřípadě [...] mají problém samy sebe hájit“.²⁴ Stav zranitelnosti tak zahrnuje jak zvýšené riziko zásahů do lidských práv, tak sníženou možnost tato práva si nárokovat a domoci se nápravy v případě jejich porušení.

Faktory, které vedou ke stavu zranitelnosti, jsou druhým prvkem pojetí. Tyto faktory nejsou dány na čistě individuální bázi, ale jsou spojovány s příslušností k jisté skupině, popř. skupinám. Ty mohou být definovány buď určitými relativně konstantními znaky, které jejich členové vykazují (např. věk, pohlaví, rasa, náboženské vyznání) – půjde o tzv. statusovou zranitelnost –, nebo určitou životní situací, v níž se tyto „členové“ po kratší či delší období nacházejí (např. zadržení, chudoba, migrace) – pak půjde o tzv. situační zranitelnost. Někdy se v této souvislosti rozlišuje pevný status, který „je obvykle, byť ne vždy získán narozením a považuje se za nezměnitelný“,²⁵ a proměnlivý status, jenž „je něčím, co jednotlivci získávají na základě příslušnosti k sociálním či ekonomickým skupinám“.²⁶ Reálně je ovšem hranice mezi oběma kategoriemi jen přibližná, neboť ne všechny pevné znaky jsou opravdu fixní (typicky věk) a naopak ne všechny znaky proměnlivé jsou snadno překonatelné (mj. chudoba). Rozlišení je navíc zavádějící v tom, že budí dojem, jako by situační zranitelnost byla něčím, co si lidé dobrovolně volí, a čemu se tedy vlastním úsilím mohou vyhnout. Reálně to tak prostě není. Například lidé narození v extrémní chudobě mívají výrazně horší možnosti životního uplatnění, což jim ztěžuje, aby z chudoby vybědli. Současně by bylo naivní si myslet, že v chudobě zůstávají čistě proto, že jim to v podstatě vyhovuje, popř. že se „dost nesnaží“.

Problémy vyvolává také koncept statusové zranitelnosti, resp. pevného statusu. Z něho

²¹ The Human Rights Protection of Vulnerable Groups. In: *Icelandic Human Rights Centre* [online]. Dostupné na <<http://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/the-human-rights-protection-of-vulnerable-groups>>.

²² IPPOLITO, F. – IGLESIAS SÁNCHEZ, S. *Protecting vulnerable groups. The European Human Rights Framework*. Oxford, Portland 2015.

²³ TRUSCAN, I. Considerations of of vulnerability: from principles to action in the case law of the European Court of Human Rights. *Nordic Journal of Law and Justice*, 2013, roč. 36, str. 70.

²⁴ *Icelandic Human Rights Centre* [online], c. d.

²⁵ CHAPMAN, A. R. – CARBONETTI, B. Human Rights Protections for Vulnerable and Disadvantaged Groups: The Contributions of the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. *Human Rights Quarterly*, 2011, roč. 33, č. 3, str. 706.

²⁶ Tamtéž.

by totiž bylo možné vyvozovat, že vyšší riziko zásahů do lidských práv a/nebo menší schopnost hájit svá práva, jež určité skupiny vykazují, vycházejí tak nějak ze samotné přirozenosti členů těchto skupin a že tyto skupiny jsou vnitřně homogenní. Ani jedno z toho není úplně pravda. Stav zranitelnosti se neodvíjí jen od reálných znaků příslušníků určité skupiny. Svou roli zde sehrává rovněž to, jakým způsobem je skupina vnímána, resp. konstruována. Většina skupin, s nimiž je spojována zranitelnost, nemá jakési „od přírody dané“ hranice. Chápání toho, kdo všechno je třeba dítě, starší člověk nebo zdravotně postižený, se v průběhu dějin a také v různých oblastech značně liší. Stejně tak se liší znaky, které jsou se skupinou spojovány. Například staří lidé mohou být vnímáni jako zdroj moudrosti a tradice a jako takoví se pak mohou těšit privilegovanému postavení nebo na ně naopak může být nahlíženo jako na pomalé a neužitečné jedince zatěžující státní rozpočet, což vede k jejich znevýhodnění. Obdobně šestnáctiletý člověk může být považován za dospělého jedince plně schopného postarat se o svůj život, (za život) nebo za dítě, které potřebuje zvláštní ochranu. Identita jednotlivých skupin a také samotná jejich existence (a vymezení) je tak vždy do značné míry sociálně konstruována.

Tato konstrukce přitom staví na znacích, které jedinci řazení do dané skupiny sdílejí, nebo si to o nich alespoň druzí myslí, a zároveň odhlíží od rysů, jimiž se tito jedinci vzájemně různí. Vytváří se tak představa homogenních skupin, jejichž členové mají prakticky identické zájmy, preference a slabiny. Tato představa je pochopitelně notně zjednodušená. Lidé nejsou jednorozměrné bytosti, jejichž osobnost by bylo možno redukovat na příslušnost k jedné konkrétní skupině. Naopak, tato osobnost se formuje v průsečíku nejrůznějších vlivů, a je proto vždy jedinečná a mnohvrstevnatá.

Mohlo by se zdát, že mluvit za této situace o skupinové identitě a také o skupinové zranitelnosti nemá význam. Někteří autoři si to skutečně myslí a trvají na tom, že zranitelnost je vždy výlučně a striktně individuální.²⁷ V reakci lze poukázat na fakt, že přes všechny rozdíly mají členové zranitelných skupin přece jen něco společného – a to (přínejmenším) fakt, že jsou do těchto skupin druhými řazeni.

To na první pohled jistě působí tautologicky. Pravdou nicméně je, že zařazení do určité skupiny, dokonce i kdyby k němu došlo proti vůli jedince nebo se jednalo o skupinu čistě imaginární, může mít významné reálné důsledky a vést ke zvýšené zranitelnosti (to ukazuje třeba případ Židů během holocaustu, Tutsiů za genocidy ve Rwandě nebo tzv. třídních nepřátel v komunistických státech).²⁸ Skupinová zranitelnost tak není prázdný či neužitečný koncept, jen je třeba chápat ji jako doplněk, nikoli alternativu ke zranitelnosti individuální.

Důsledky zranitelnosti v právu lidských práv

Dosud jsme se zabývali chápáním (skupinové) zranitelnosti v právu lidských práv a tím, které skupiny jsou nejčastěji považovány za zranitelné. Nyní se podíváme na to, jaké právní důsledky zranitelnost vyvolává. Když právní instrument či mezinárodní lidskoprávní orgán označí určité osoby či skupiny osob za zranitelné, nečiní tak proto, aby je politoval či jim vyjádřil sympatie. Označení je signálem pro státy, že dané osoby či skupiny osob „vyžadují zvláštní ochranu“.²⁹ V čem přesně má tato zvláštní ochrana spočívat, je někdy rozvedeno v normativních textech. V jiných případech je vymezení obsahu zvláštní ochrany ponecháno na národních a mezinárodních soudních a kvazisoudních orgánech (ESLP, Výbor OSN pro lidská práva aj.).

Jak jsme si říkali výše, termín zranitelnost figuruje jen v malém počtu lidskoprávních instrumentů. Příkladem je Úmluva o ochraně práv migrujících pracovníků a členů jejich rodin³⁰ z roku 1990, která ve své preambuli odkazuje na „stav zranitelnosti, ve kterém se migrující pracovníci a členové jejich rodin často ocitají mimo jiné v důsledku své nepřítomnosti ve státě původu a obtíží [...] vyplývajících z přítomnosti ve státě zaměstnání“ (odst. 9). Migrující pracovníci tedy čelí situační zranitelnosti, kterou by jim měla pomoci překonat různá opatření, jež mají státy na základě úmluvy přijmout. Úmluva přitom pro migrující pracovníky nezavádí žádná nová lidská práva, jen specifikuje, jak se práva standardní (od práva na život přes právo na rodinný život a na spravedlivý proces až po

²⁷ Viz LUNA, F. Elucidating the Concept of Vulnerability: Layers Not Labels. *International Journal of Feminist Approaches to Bioethics*, 2009, roč. 2, č. 1, str. 121–139.

²⁸ Viz též FINEMAN, M. A. „Elderly” as Vulnerable: Rethinking The Nature of Individual and Societal Responsibility. *The Elder Law Journal*, 2012, roč. 20, č. 1, str. 72–112.

²⁹ *Icelandic Human Rights Centre* [online], c. d.

³⁰ International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families. Úmluva byla přijata dne 18. prosince 1990 (rezoluce Valného shromáždění OSN 45/158) a v platnost vstoupila k 1. červenci 2003.

právo na sociální zabezpečení či zákaz kolektivních vyhoštění) mají aplikovat v konkrétním kontextu dané skupiny osob. Obdobně si počínají také další instrumenty zaměřené na ochranu některých kategorií osob, a to i když valná většina z nich termín zranitelnost či zranitelné osoby přímo neobsahuje (např. Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen z roku 1979, Úmluva o právech dítěte z roku 1989 či Úmluva o právech osob se zdravotním postižením z roku 2006).

Složitější situace existuje v případě obecných lidskoprávních instrumentů, jako jsou mezinárodní paktů z roku 1966 a Evropská úmluva z roku 1950. Ty o zranitelnosti nemluví a současně se aplikují na všechny osoby bez rozdílu. Koncept zranitelnosti se tak do nich promítá spíše nepřímou, prostřednictvím antidiskriminačních klauzulí (článek 2 a 26 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, článek 14 Evropské úmluvy) a omezených odkazů na zvláštní potřeby některých skupin osob [typicky dětí – viz např. článek 10(3) Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech]. Navzdory této situaci orgány pověřené dohledem nad dodržováním daných instrumentů s konceptem zranitelnosti, resp. zranitelných osob pracují, a to jak při výkladu antidiskriminačních klauzulí, tak při interpretaci dalších ustanovení smluv. Jak ve své práci týkající se ESLP dobře dokládá Yussef Al Tamimi, označení určité osoby či skupiny osob za zranitelnou vede zejména k vymezení zvláštních pozitivních závazků, jež státům ve vztahu k těmto subjektům vznikají.³¹ Dalším důsledkem může být omezení prostoru pro uvážení státu, úprava procesních pravidel (např. ve vztahu k důkaznímu břemenu) či odlišné nastavení kompenzace.³² Podobně, jak dokumentuje Ingrid Nifosi-Sutton, se k problematice staví také lidskoprávní výboř OSN.³³

Pokud jde o konečné cíle, které ve vztahu ke zranitelným skupinám osob úprava sleduje, lze říci, že jsou v zásadě dvojí a odvíjejí se od druhu, resp. příčin zranitelnosti. V případě zranitelnosti, jež je primárně dána určitou nežádoucí situací (např. chudoba) nebo předsudky (např. znevýhodnění žen na základě stereotypního vnímání genderových rolí), se jako konečný cíl jeví odstranění důvodů zranitelnosti (tj. překonání chudoby či stereotypů). Opatření na ochranu takto zranitelných osob by většinou měla mít jen dočasný

charakter a časem by měl být prostor pro jejich ukončení. Odlišná situace existuje v případě zranitelnosti, jež vychází ze znaků nebo i situací, které není možné či žádoucí zcela odstranit (např. nízký / vysoký věk, zdravotní postižení, zadržení či migrace). Zde úprava usiluje o dorovnání šancí na plné požívání lidských práv, snaží se tedy vytvořit takový stav, ve kterém by znevýhodnění nevedlo k právní újmě. Toto řešení je přitom chápáno jako trvalé a nepředpokládá se, že by mělo, resp. mohlo dojít k jeho ukončení. Model dorovnání šancí se uplatňuje také vůči jedincům spadajícím do první kategorie, zde ovšem pouze do doby, než se odstraní důvody jejich zranitelnosti.

Přínosy a rizika konceptu zranitelnosti

Koncept zranitelnosti v té podobě, v jaké je aplikován v právu lidských práv, je pro toto právo a jeho uživatele přínosem v několika ohledech. Především upozorňuje na skutečnost, že ne všichni lidé mají stejné možnosti požívat svých lidských práv a domoci se nápravy v případě jejich porušení. Obrací také pozornost k tomu, že základem znevýhodnění nejsou jen striktně individuální znaky jednotlivce, ale že svou roli může sehrávat i to, že tento jednotlivec náleží nebo je druhými řazen k určité skupině a jsou do něj projektovány rysy, které jsou s touto skupinou standardně (a obvykle velmi zjednodušeně) spojovány. Uvědomění si tohoto „kolektivního“ prvku je klíčové pro porozumění tomu, proč někteří lidé čelí zvýšenému riziku zásahu do svých lidských práv, a pro určení opatření, jež je třeba v zájmu omezení tohoto rizika přijmout. Pro mezinárodní lidskoprávní orgány je pak přínáležitost stěžovatele k zranitelné skupině dále významná např. při rozhodování o míře diskrece ponechané státu. Ve všech těchto ohledech plní koncept zranitelnosti užitečnou roli.

Jeho využívání s sebou ale přináší i určitá rizika. Zmíníme se alespoň o třech. Prvním je riziko toho, že zranitelnost bude redukována právě jen na svou skupinovou dimenzi. Vznikne tak dojem, že lidé, kteří do žádné ze zranitelných skupin nepatří, zranitelní nejsou. To může posílit archetyp soběstačného, nezávislého a autonomního jedince, který je skutečně tím pravým nositelem lidských práv (a jehož si často spojujeme s oblíbeným obrazem dospělého, bílého, vcelku movitého, pracujícího,

³¹ AL TAMIMI, c. d., str. 34–42.

³² Tamtéž.

³³ NIFOSI-SUTTON, I. *The Protection of Vulnerable Groups under International Human Rights Law*. 2017, str. 126–172.

heterosexuálního muže).³⁴ Jakákoli odchylka od tohoto archetypu, ať už se odvíjí od věku, pohlaví, rasy, sexuální orientace, či společenského postavení, je hodnocena jako nežádoucí a hodná změny. Tento přístup jednak zakrývá fakt, že zranitelnost je univerzální vlastností všech lidí, jednak popírá, že lidé jsou ze své podstaty odlišní. Lidská práva mají tuto odlišnost respektovat a vycházet z ní, ne se ji snažit (mimo případy, kdy je zdrojem odlišnosti třeba onen nežádoucí stereotyp) napravit. Trvalá existence určitých zranitelných skupin osob je totiž, jak jsme viděli výše, normou, ne odchylkou od ní.

Zadruhé, přílišný důraz na skupinovou zranitelnost může vést k přehlédnutí odlišností uvnitř jednotlivých zranitelných skupin. Ty přitom netvoří žádný monolit, ale všechny vykazují vnitřní diverzitu. Jejich nezhlednění a vycházení z jakýchsi „skupinových modelů“ může samo o sobě vést k zásahům do lidských práv jednotlivců, neboť nejsou brány v úvahu rozdíly mezi jejich individuální zranitelností. Skupinový přístup navíc hrozí přispět k dalšímu posílení stereotypního pohledu na členy zranitelných skupin. Sama existence zvláštní právní úpravy či pozitivních závazků vůči určité kategorii osob může být považována za potvrzení toho, že tato kategorie – ve vymezení daném příslušným právním instrumentem či soudním orgánem – reálně existuje a vykazuje určité charakteristické znaky.³⁵ Z tohoto hlediska působí zvláštní ochrana zranitelných skupin jako dvousečná zbraň – čím intenzivněji je poskytována, tím potřebnější se jeví její zachování. Její aplikace navíc může vést k tomu, že zranitelné osoby jsou vnímány jako čistě pasivní jedinci, kteří jsou hodni ochrany určené pro ně druhými, nikoli aktivní spolutvůrci prostředí, ve kterém se pohybují.

Třetí riziko spočívá v tom, že skupinová zranitelnost začne být vnímána jako vstupenka k lepšímu standardu ochrany lidských práv, resp. jako titul k získání těchto práv obecně. Prosadí-li se ve společnosti pocit že zranitelným skupinám není věnována zvláštní pozornost proto, aby se odstranilo jejich znevýhodnění, ale proto, aby se jim udělila určitá privilegia, pak bez ohledu na oprávněnost daného pocitu hrozí, že vůči příslušníkům

dané skupiny vznikne jistá animozita. Lidská práva navíc mohou začít být vnímána jako něco, co náleží právě jen určitým vybraným skupinám a z čeho většinová společnost nemá žádný užitek. Samy zranitelné skupiny se pak mohou vzájemně začít chápat jako konkurenti v „soutěži“ o to, či zájmy budou chápány jako prioritní, a kam proto také budou alokovány (omezené) zdroje.³⁶

Projevy takové soutěže ostatně můžeme najít i v judikatuře. Například maďarský soudce ESLP András Sajó se v odlišném stanovisku v kauze *M. S. S. v. Belgie a Řecko* z roku 2011 snažil doložit, že žadatelé a azyl jsou sice „obecně alespoň trochu zranitelní“,³⁷ ale že tato zranitelnost nedosahuje takové míry jako u tradičních zvláště zranitelných skupin osob typu Romů. Žadatelé o azyl prý mj. „nejsou [...] historicky vystaveni předsudkům s dlouhodobými účinky vedoucím k jejich sociálnímu vyloučení. Nejsou dokonce ani sociálně označeni jako skupina a nezachází se s nimi jako se skupinou“.³⁸ Proto si také „nezaslouží“ takovou zvláštní ochranu, jaká náleží příslušníkům tradičních zranitelných skupin. Tento postoj nejenže tak úplně neodpovídá současné evropské realitě, ale navíc přehlíží skutečnost, že zranitelnost konkrétního stěžovatele je vždy výsledkem kombinace faktorů vyplývajících z jeho skupinové příslušnosti i z jeho individuální situace, což je klíčový fakt, který by měl být vždy brán v rámci lidskoprávních systémů v úvahu. Jinak totiž hrozí, že lidé budou redukováni jen na členy jistých skupin, což by samo o sobě představovalo zásah do jejich lidské důstojnosti i lidských práv (mj. zásady nediskriminace, která velí nejednat s odlišnými identicky).

Koncept zranitelnosti v lidskoprávním systému OSN

Na lidskoprávní systém OSN jsme již v textu několikrát narazili. Nyní se na něj podíváme blíže. Je přitom důležité mít na paměti, že na rozdíl od regionálních systémů není systém OSN soustředěn kolem jednoho klíčového instrumentu (typu Evropské úmluvy) a jednoho klíčového orgánu (typu ESLP). Jeho charakteristickým rysem je naopak pluralita, jak

³⁴ FINEMAN, C. D., GREAR, A. *Redirecting Human Rights Facing the Challenge of Corporate Legal Humanity*. 2010.

³⁵ Viz NELSON, T. D. (ed.). *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons*. 2004.

³⁶ Všechny tyto jevy dobře popisuje Martha Fineman, podle níž „this approach [...] has set up a perverse dynamic that often results in pitting one protected group against another, dividing those who may otherwise be allies in a struggle for a more just society, as well as generating a politics of resentment and backlash on the part of those who perceive they are not within groups favored by this approach to equal protection“. FINEMAN, M. A. *The Vulnerable Subject and the Responsive State*. *Emory L. J.*, 2010, roč. 60, str. 253.

³⁷ ECtHR, *M. S. S. v. Belgium and Greece*, Application 30696/09, 21 January 2011, Partly Concurring and Partly Dissenting Opinion of Judge Sajó, str. 105.

³⁸ Tamtéž, str. 102.

pokud jde o normativní východiska – vedle obecných mezinárodních paktů zde existuje řada specializovaných smluv –, tak pokud jde o orgány – počínaje Radou OSN pro lidská práva, kterou tvoří zástupci států, přes Úřad vysokého komisaře pro lidská práva, jenž má spíše politicko-administrativní povahu, až po expertní výbory zřízené v rámci jednotlivých lidskoprávních smluv a dohlížející na dodržování těchto smluv. Rozsah příspěvku nám nedovoluje představit přístup OSN ke zranitelnosti detailně, zaměříme se tedy nejprve na obecné rysy přístupu a poté si uvedeme vybrané příklady z „judikatury“³⁹ univerzálních orgánů.

Zranitelnost v pojetí instrumentů a orgánů OSN

Lidskoprávní systém OSN je založen na sérii instrumentů, které jsou dílem obecné (mezinárodní pakty z roku 1966) a dílem zaměřené buď na zvláštní typ porušení lidských práv (např. Úmluva o zákazu mučení z roku 1984), nebo na zvláštní skupinu osob (např. Úmluva o právech dítěte z roku 1989). Instrumenty prvních dvou typů sice příležitostně obsahují odkazy na určité kategorie osob, jež vyžadují zvýšenou právní ochranu (např. článek 24 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, který zakotvuje zvláštní práva dětí), jinak se ale v zásadě omezují na klasickou antidiskriminační klauzuli (např. článek 26 Paktu: „Všichni jsou si před zákonem rovni a mají právo na stejnou ochranu zákona bez jakékoli diskriminace. Zákon zakáže jakoukoli diskriminaci a zaručí všem osobám stejnou a účinnou ochranu proti diskriminaci z jakýchkoli důvodů, např. podle rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného přesvědčení, národnostního nebo sociálního původu, majetku a rodu“). Naopak instrumenty posledního typu, i když většinou neobsahují výraz zranitelnost, přinášejí přehled zvláštní úpravy, kterou je třeba zavést a aplikovat právě ve vztahu k některým zranitelným skupinám osob (ženy, děti, migrující pracovníci, zdravotně postižení, výhledově

se uvažuje o přijetí instrumentu týkajícího se starších osob či obyvatel venkova).⁴⁰

Lidskoprávní orgány OSN s konceptem zranitelnosti pracují poměrně intenzivně. Činí tak bez ohledu na to, zda instrumenty, z nichž vycházejí, jsou obecné, nebo specializované a zda o zranitelnosti mluví, nebo nikoli. Jak ukazuje podrobná analýza činnosti těchto orgánů v knize Nifosi-Sutton, nejčastěji se na koncept odkazují smluvní výbory (např. Výbor pro lidská práva či Výbor pro práva dítěte) a někteří zvláštní zpravodajové (např. zvláštní zpravodaj pro lidská práva vnitřně přesídlených osob, zvláštní zpravodaj pro práva původních obyvatel či zvláštní zpravodaj pro obchod s dětmi, dětskou prostituci a dětskou pornografii).⁴¹ Přístup těchto orgánů ale nevykazuje jednotnost. Liší se již používaná terminologie – vedle výrazu zranitelné skupiny se lze setkat také s výrazy marginalizované či znevýhodněné skupiny. Vzhledem k tomu, že mezi těmito výrazy podle všeho neexistuje rozdíl, není jasné, proč se orgány OSN raději nedrží jednotné terminologie.⁴² Nejjednodušší vysvětlení nabízí fakt, že koncept zranitelnosti nemá v OSN jasně dané a všeobecně sdílené vymezení. Shoda neexistuje ani v identifikaci osob, jež by měly být brány jako zranitelné, ba ani v tom, zda se má zranitelnosti dovozovat spíše na rovině skupinové (jak navrhuje někteří zvláštní zpravodajové), nebo individuální (což je častější třeba u Výboru pro lidská práva).⁴³

Přehled výstupů orgánů OSN (zprávy, obecné komentáře, závěry hodnocení států, rozhodnutí v individuálních kauzách) nicméně ukazuje, že právním důsledkem zranitelnosti je vždy požadavek na zvláštní, resp. zvýšenou ochranu příslušných osob. Tento požadavek je specifikován v řadě pozitivních opatření, jež by státy měly přijmout ne proto, aby zranitelné skupiny zvýhodnily, ale naopak proto, aby všem nositelům lidských práv zajistily skutečnou rovnost (ve smyslu rovnosti v požívání lidských práv).⁴⁴ Opatření jsou ovšem vždy vázána na konkrétní situace či kauzy, i zde tedy chybí koncepčnější přístup. Stojí nicméně za zmínku, že orgány

³⁹ Lidskoprávní orgány OSN mají povahu kvazijudiciálních mechanismů a jejich rozhodnutí nejsou právně závazná, nelze tedy mluvit o judikatuře v pravém slova smyslu.

⁴⁰ Více viz NIFOSI-SUTTON, c. d., str. 20–43.

⁴¹ Tamtéž, str. 75–172.

⁴² Viz též tamtéž.

⁴³ Chapman a Carbonetti v analýze přístupu Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva ukazují, že výbor volí skupinový přístup častěji v rozvinutých zemích, zatímco v zemích rozvojových se zaměřuje spíše na individuální rovinu. Důvod vidí ve výrazně větším množství informací týkajících se první kategorie zemí, díky němuž je pro výbor snazší formulovat obecnější závěry. CHAPMAN – CARBONETTI, c. d., str. 711–717.

⁴⁴ Viz např. HRC, CCPR. General Comment No. 21: Article 10 (Humane Treatment of Persons Deprived of Their Liberty), 10 April 1992; CERD. General recommendation XXXI on the prevention of racial discrimination in the administration and functioning of the criminal justice system, 20 August 2004; UN Doc. CEDAW/C/UK/CO/6. Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women. United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, 27 January 2009, par. 292–296; UN Doc. E/1995/22, General Comment No. 5: Persons with Disabilities, 9 December 1994.

OSN se poměrně systematicky snaží vyhnout tomu, aby zranitelnost byla automaticky chápána jako menší schopnost rozhodovat o svém osudu. Zvláštní zpravodajka pro násilí na ženách Rashida Manjoo dokonce přímo navrhla nahradit perspektivu zranitelnosti perspektivou oprávnění (*empowerment*), která by vedla k větší participaci zranitelných osob,⁴⁵ návrh ale postrádá podrobnější rozbor toho, jak by ono nahrazení mělo probíhat. Konečně za pozornost stojí fakt, že orgány OSN mají tendenci rozlišovat různé stupně či míru zranitelnosti. Často tak činí v kontextu tzv. složené zranitelnosti (*compounded vulnerability*), tedy u osob, které současně spadají do několika zranitelných skupin (např. nezletilé dívky či zdravotně postižení migranti). Tento přístup umožňuje zohlednit individuální situaci jednotlivých osob, současně ale hrozí posílit onen prvek soutěže mezi zranitelnými osobami zmíněný výše.

Zranitelnost v judikatuře orgánů OSN

V předchozí části jsme si charakterizovali přístup orgánů OSN ke konceptu zranitelnosti obecně, nyní se podíváme na dva konkrétní příklady z „judikatury“ těchto orgánů. Prvním je případ *Fijalkowska v. Polsko*, který posuzoval Výbor OSN pro lidská práva v roce 2005.⁴⁶ Stěžovatelka Božena Fijalkowska pocházela z polské Toruně. Od roku 1986 trpěla schizofrenickou paranoiou. Kvůli ní byla v roce 1998 na základě rozhodnutí místního soudu umístěna do psychiatrické léčebny, kde zůstala několik měsíců. Po svém propuštění podala proti rozhodnutí soudu stížnost, která ale byla ve všech instancích (až po Nejvyšší soud) zamítnuta. Následně se paní Fijalkowska obrátila k Výboru OSN pro lidská práva, kde se domáhala uznání toho, že Polsko ve vztahu k ní porušilo článek 7 (zákaz mučení), článek 9 (právo na svobodu a osobní bezpečnost) a článek 14 (právo na spravedlivý proces) Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. K porušení mělo dojít jejím umístěním do léčebny bez jejího souhlasu a tím, že v řízení před soudem,

kteřý rozhodl o umístění, neměla právního zástupce a že soudní rozhodnutí dostala, až když o něj sama po několika měsících požádala.

Výbor se stížností zabýval výlučně ve světle článku 9 Paktu.⁴⁷ Nejprve konstatoval, že umístění paní Fijalkowské do léčebny bez jejího souhlasu vedlo ke zbavení svobody ve smyslu daného ustanovení. Opatření mělo sice oporu v zákoně, v soudním řízení ale nebylo dostatečně zohledněno to, že stěžovatelka trpěla mentální chorobou. V této souvislosti výbor připomněl, že „smluvní strana má zvláštní povinnost chránit zranitelné osoby v rámci své jurisdikce, včetně osob mentálně postižených“.⁴⁸ Tím, že stěžovatelce nebyl v řízení o umístění do léčebny obligatorně přidělen advokát, aniž by tomu bránily jakékoli závažné důvody, Polsko této zvláštní povinnosti nedostalo.⁴⁹ Nedoručení soudního rozhodnutí navíc stěžovatelce bránilo podat odvolání po dobu, než byla propuštěna z léčebny a mohla se začít doručení domáhat. Z řečeného výbor dovodil, že umístění paní Fijalkowské do léčebny představovalo svévolné zbavení svobody, a jeho realizací tak Polsko porušilo článek 9 Paktu. Jak je z rozboru zjevné, klíčovou roli při posouzení věci sehrálo to, že stěžovatelka patřila do skupiny zranitelných osob (mentálně postižení jedinci), vůči nimž mají státy určité pozitivní závazky (mj. závazek zajistit v řízení advokáta), jimž zde nebylo učiněno zadost.

Druhý vybraný případ, *R. P. B. v. Filipíny*, byl rozhodován Výborem OSN pro odstranění všech forem diskriminace žen v roce 2014.⁵⁰ Stěžovatelka, zdravotně postižená (němá) občanka Filipín, byla v 17 letech znásilněna sousemem. Obrátila se na policii a násilník se dostal k soudu, který jej ale po pětiletém procesu osvobodil s tím, že se nepodařilo prokázat, že by pohlavní styk nebyl dobrovolný, a že stěžovatelka neudělala dost, aby se mu ubránila, mj. ani nekřičela. Stěžovatelka se obrátila na výbor OSN s tím, že Filipíny porušily princip nediskriminace zakotvený v článku 2 Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen.⁵¹ Výbor jí dal zapravdu. Potvrdil, že zdravotně

⁴⁵ UN Doc. A/HRC/23/49, Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, 14 May 2013, par. 8.

⁴⁶ UN Doc. CCPR/C/84/D/1061/2002, *Fijalkowska v. Poland*, Communication No. 1061/2002, 4 August 2005.

⁴⁷ Stížnost na porušení článku 7 shledal výbor nedostatečně odůvodněnou, porušením článku 14 pak již nepovažoval za nutné se zabývat poté, co dospěl k závěru o porušení článku 9. Viz tamtéž, par. 6.2 a 8.5.

⁴⁸ Tamtéž, par. 8.2.

⁴⁹ „[A]s the author suffered from diminished capacity that might have affected her ability to take part effectively in the proceedings herself, the court should have been in a position to ensure that she was assisted or represented in a way sufficient to safeguard her rights throughout the proceedings.“ Tamtéž.

⁵⁰ UN Doc. CEDAW/C/57/D/34/2011, *R. P. B. v. the Philippines*, 12 March 2014.

⁵¹ Článek 2 státům ukládá povinnost „všemi vhodnými prostředky a bez prodlení provádět politiku odstranění diskriminace žen“ a mj. „c) zavést právní ochranu práv žen na rovném základě s muži zajišťovat prostřednictvím příslušných národních soudů a jiných veřejných institucí účinnou ochranu žen proti jakémukoli aktu diskriminace; d) zdržovat se zapojení do jakéhokoli aktu nebo praktiky diskriminace žen a zajistit, aby veřejné orgány a instituce jednaly v souladu s tímto závazkem; f) přijímat veškerá příslušná opatření, včetně opatření legislativních, ke změně nebo zrušení existujících zákonů, předpisů, obyčejů nebo praktik, které představují diskriminaci žen“.

postižené ženy tvoří zranitelnou skupinu, která „trpí dvojí diskriminací spojenou s jejich specifickými životními podmínkami“.⁵² Z toho opět vyplývá série pozitivních závazků, jež mají státy povinnost implementovat, včetně např. povinnosti poskytnout v řízení advokáta a brát v úvahu specifické rysy zdravotně postižených obětí (např. to, že něme ženy mohou jen těžko křičet). Filipíny těmto povinnostem nedostály, a dopustily se tedy porušení lidských práv stěžovatelky. I zde, jak vidíme, hraje v odůvodnění klíčovou roli faktor zranitelnosti.

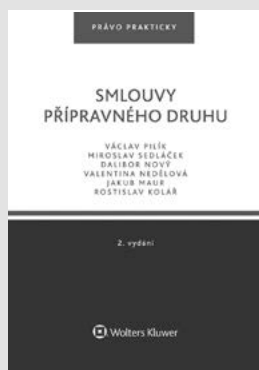
Závěrečné poznámky

Příspěvek ukázal, že zranitelnost je již v současné době dobře zavedeným konceptem současného práva lidských práv. Navzdory tomu zatím stále chybí jasné vymezení toho, co se zranitelností rozumí a kdo a za jakých podmínek se stává zranitelným. Jedním z důvodů je fakt, že právní instrumenty používají výraz zranitelnost spíše výjimečně, a to dokonce i tehdy, když jsou přímo věnované některé zranitelné skupině (ženy, děti, zdravotně postižení). Koncept zranitelnosti je tak za této situace dotvářen soudními a kvazisoudními

orgány a představiteli právní doktríny. Z jejich přístupu lze vyvodit, že zranitelnost je nejčastěji vymezována dvěma prvky. První tvoří samotný stav zranitelnosti, který implikuje zvýšené riziko zásahů do lidských práv a sníženou možnost tato práva si nárokovat a domoci se nápravy v případě jejich porušení. Druhým jsou faktory zranitelnosti, jež bývají často vázány na příslušnost k určité skupině definované svým statutem (věk, pohlaví, rasa) či životní situací (chudoba, migrace, zadržení). Právo lidských práv se zranitelností spojuje nutnost zajištění zvláštní ochrany, která zahrnuje zejména povinnost přijmout určitá pozitivní opatření (např. povinnost poskytnout mentálně postiženému člověku v soudním řízení advokáta). Zohlednění zranitelnosti některých osob či skupin osob dovoluje zajistit skutečnou rovnost v požívání lidských práv, současně ale přináší i některá rizika, např. riziko posílení stereotypů či riziko soutěže zranitelných skupin. Druhá část příspěvku dokumentovala tyto poznatky na příkladu lidskoprávního systému OSN. Další dva příspěvky symposia se zamyslí nad tím, jak s konceptem zranitelnosti pracuje Evropský soud pro lidská práva a Ústavní soud ČR.

⁵² UN Doc. CEDAW/C/57/D/34/2011, *R. P. B. v. the Philippines*, 12 March 2014, par. 8.3 (výbor zde odkazuje na své obecné doporučení č. 18, viz CEDAW. General recommendation No. 18: Disabled women, 1991).

V nakladatelství Wolters Kluwer právě vyšlo

Smlouvy přípravného druhu 2., aktualizované a doplněné vydání

Václav Pílek, Miroslav Sedláček, Dalibor Nový,
Valentina Nedělová, Jakub Maur, Rostislav Kolář

Příručka Smlouvy přípravného druhu, která byla aktualizována a revidována, přináší u nás dosud chybějící relativně ucelené a systematické zpracování oblasti smluv, jimž je společná „přípravná povaha“. Obecně jde o smlouvy, které předcházejí definitivním smlouvám, popřípadě jsou uzavřeny již jako definitivní smlouva a jejich „přípravná“ složka spočívá v prozatím neúplném obsahu či odsunutí právních účinků.

Konkrétně se příručka věnuje smlouvě o smlouvě budoucí, smlouvě o přednostním právu na uzavření smlouvy, smlouvě rezervační, smlouvám rámcovým, smlouvě o spolupráci, smlouvě opční a smlouvě přípravné (punktaci).

Objednat můžete na obchod.wolterskluwer.cz